

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Интигел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru

№ 16
(17978)

2011 чылдың
февраль 15,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

ФЕВРАЛЬ 15 – Интернационалчы дайынчыларга тураскаал хүнү

«АФГАНЧЫЛАРНЫҢ» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Республикада өөреникчи оолдар аразында эрттирер чаңчыл болган бир чараш маргылдаа бар. Ол дээрже, хостуг хүрешке Афганистан дайынының хоочуннарының республика салбырының кубогу дээш 13-14 харлыг оолдар аразында чыл санында, Совет Шериглерни кожавыс бо чурттан 1989 чылда үндүргөн хүн — февраль 15-тиң бүдүүзүндө, эрттирер турар маргылдаа-дыр.

1996-1997 чылдарда төрүттүн-оолдар аразында команда-ы-биле бо маргылдаа февраль 13 хүннеринде Кызылда «Хе-» спортзалга болуп эрткен. 17 дүргүзүндө үзүктөл чок эртип ар маргылдааны республика-кожууннарында тренерлер гаш өзүп оор мөгелер эки-ир апарган. Ынчангаш аңаа бе-кел база шыңгыы байдалда-ил турар.

Маргылдааның организатор-ы — Афганистан дайынының чуннарының Бүгү-россия эви-ниң Тыва девискээр салбыры-даргазы Леонид Валерьевич а-оол биле Бүгү-россияның чуннарының «Дайынчы акы-алышкы чорук» деп хөй-ниити-низациязының Тыва девискээр-ырының даргазы Юрий Ва-евич Кара-оол алышкылар ба-парның он-он дайынчы эштери-ди оолдарның хевис кырынга-ржип алышкыларны чидиг-гаш солун байдалга эртсин-дыка-ла белеткенген.

Афганчы-дайынчыларның бо-ылдаазы элээди оолдар ара-а амыдыралда кадык-чаагай-кту болгаш хостуг хүрешти-аалдап турары чугаажок. Ын-а-даа хоочуннар боттарының-ен дайынчы маадырлыг үлеге-е келир үениң патриоттарын-изидип турары база маргыш

афган дайынының амгы хоо-лары оларның хары черге ин-ационалисчи ыдыктыг хүлээл-

гезин күүседип тургаш чок болган дайынчы эштерин утпайн, оларга тураскааткан маргылдааларны тай-бың үеде чер-черлерге бо-ла эр-тирер турары демдеглексенчиг. Ооң чижээнге Афганистанга да-йынның хоочуннарының кубогу дээш школачы оолдар аразында хостуг хүрешке эртип турар бо чу-гула маргылдааны база хамаарыш-тырып болур.

Маргылдаа Афганистан дайы-нының хоочуннарының кубогу дээш эртип турар болганда, маңаа тиилекчи команданы ыяп-ла иле-реткеш, хоочуннарың шилчип чо-руур улуг кубогун тыпсыр ужу-руг. Ынчангаш маргылдааның түң-нелинде, февраль 13-те, хостуг хүрешке амгы үеде республикада эң шыырак школалар кылдыр са-надып турар республиканың бичии болгаш элээди уругларның спорт школазының база Улуг-Хем ко-жуунун командалары ужурашкан. Олар мурнунда ужуражылгаларда өске удурланыкчы командаларны сан талазы-биле уткан турганнар.

Кажан кубоктуң эдилекчизи команда ат дээш түңнел салыглар эгелей бээрже, аарыкчылар-даа, тренерлер-даа элээн шимээр-геп, «оттуп» эгелээн. Кажан сөөлгү килдерге чедир сан мырыңай де-дөң чоруп эгелээрже, хевис кыры-нга демисел улам чидигленген, зал-да көрүкчүлөр улам чидиг «аарып» эгелээн. Оолдарның хүрежиниң ниити деңгели, черле ынчаш бе-леткели шыырак деп чүвени мар-гылдааның судьялары демдеглед

Тускай шаңнал эдилекчизи «афганчы» хоочуннар-биле.

турган. Оларның аразында кончуг чараш, чидиг демиселге эрткен са-лыглар, шынап-ла, эвээш эвес болган.

Тиилекчи команданы чүглө 76 кг деңзиге эрткен ужуражылга илереткен деп ам бижип болур. Ынчан Кызылда республиканың бичии болгаш элээди уругларның спорт школазының командасындан Өлзей Түлүш Улуг-Хемден удур-ланыкчызы Херел Хөлбер-оолду

бо килге сан талазы-биле удуп алырга, командаларның ниити саны 7:5 апарган. Ооң соонда 76 килден өрү эң аар килге түңнел ужуражылгада Начын Намчылак-тың тиилелгези Улуг-Хемниң ко-мандазына тиилелгени дөмөй-ле эккелбээн. Маргылдааның кубогу дээш түңнел ужуражылга ниитизи-биле 7:6 сан-биле республиканың бичии болгаш элээди уругларның спорт школазының командазының

тиилелгези-биле доозулган.

Тиилекчи командага кубокту, телевизорну, а кижигүнү оолдарга медальдарны, дипломдарны ты-выскан. Дараазында шаңналдыг черлерде база-ла өртектег бе-лектер болган.

Ынчаарга бо командаларның аразындан боттарының килдеринге тус-тузунда республиканың бичии болгаш элээди уругларның спорт школазының ийи дугаар коман-дазындан Оттук Биче-оол (32 кг чедир деңзиге), Сайын Кызырык (38 кг), Байыр Ондар (46 кг), Ке-жик Чымба (50 кг), Артыш Күжүгет (54 кг), Байыр Сырбыкай (69 кг), Өлзей Түлүш (76 кг) тергидээн, а Улуг-Хем кожуунунун бир дугаар командазындан Херел Санчы (29 кг чедир деңзиге), Шыргай Адыг-Түлүш (35 кг), Артыш Шырбан (42 кг), Салгал Хуурак (58 кг), Мөңгө-Чаяан Ховалыг (63 кг), Начын Нам-чылак (76 кг аар деңзиге) чемпион болган.

Маргылдааның тиилекчилерин шаңнап-мактап тургаш, Афган да-йынының хоочуннары тиилекчи ко-мандаларның тренерлерин оолдар-ны бо маргылдаага эки белеткээни дээш тус-тузунда база демдеглээн. Республиканың бичии болгаш элээ-ди уругларның спорт школазының ийи дугаар командазының тренери Буян Вячеславович Бурбучукка, Улуг-Хем кожуунун командазы-ның тренери Херел Николаевич Донгакка өртектег белектерни организаторлар тывыскан. «Ти-илелгеже чүткүл» деп тускай шаң-налга Кирилл Катков, «Эң чараш техника» деп шаңналга Улуг-Хем-ден Аңчы Түлүш, а аарыкчыларның тускай шаңналында Дмитрий Кон-гаржап төлөтпиг болган.

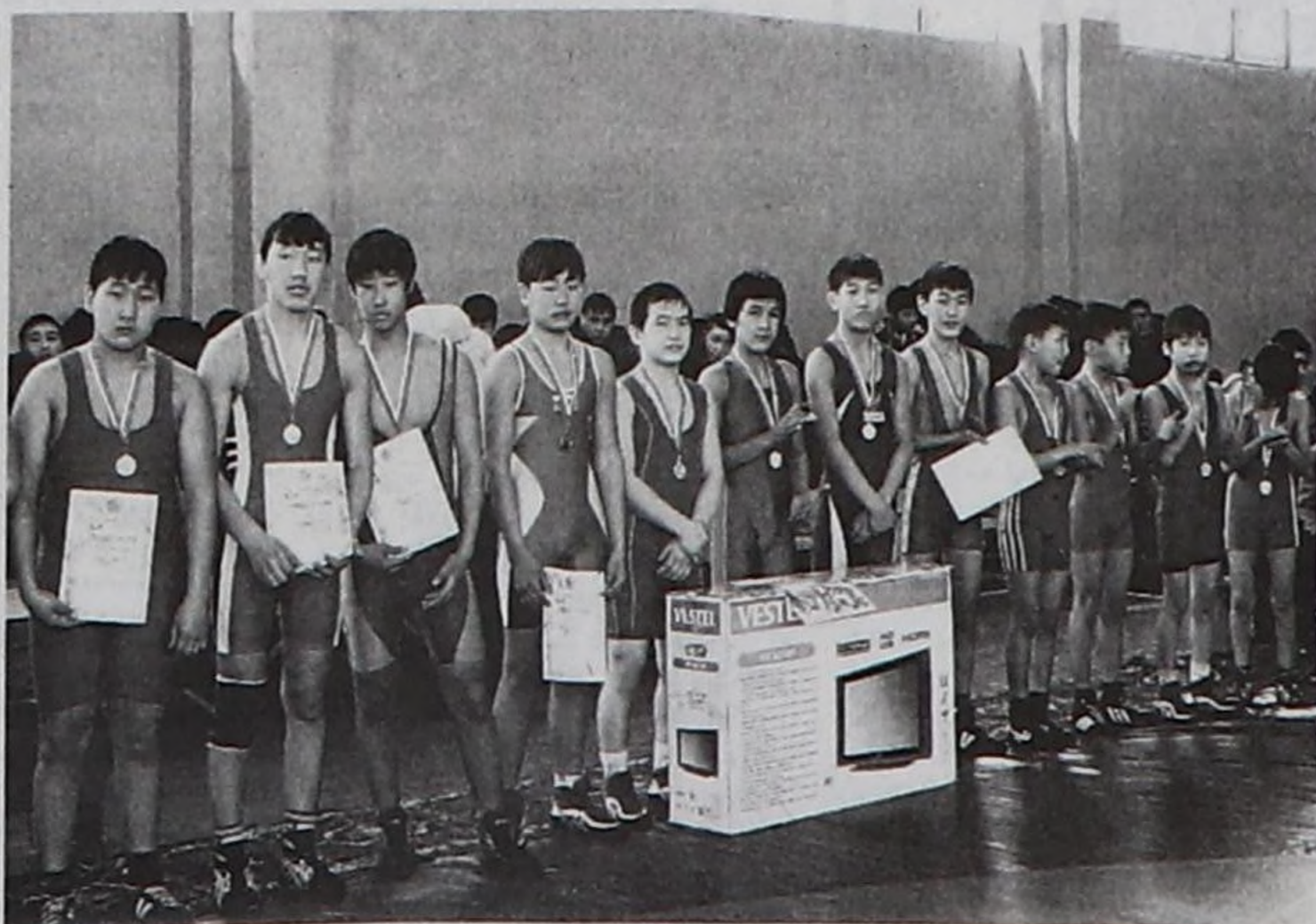
Афганистанга болуп турган дайынга маадырлыгы-биле мөчээн дайынчы Геннадий Очурович Бал-чийның иези — Улуг-Хем кожуун-нун Арыг-Үзүү суурнун хоочун чурттакчызы Ойуу Түлүшова Успун-оол бо маргылдаага ийи хүн иштинде хүндүлүг аалчы болуп киришкеш, өзүп оор спортчу сал-галга амыдыралга ынак, чүткүлдүг болурун чагааш, ооң оглунун чырык адын утпайн, эжин үргүлчү сактып чоруур хоочун «афганчы»-дайынчыларга өөрүп четтиргенин илереткен.

Дун-оол ШУЛУУНАЙ.

Авторнуң тырттырган чу-руктары.

Афган дайынчыларга тураскаал хүнү.

Команда.

Хүреш чезинде.

Чазак Даргазының ажил-албаны

ЧАА САЙЫТТЫ ТАНЫШТЫРГАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол республиканың Орук-транспорт комплекси болгаш харылзаа яамызының коллективи-биле, а ол ышкаш орук организацияларының удуртукчулары-биле ужурашкан.

Ужуражышкынның чыл-дагааны — орук-транспорт болгаш харылзаа сайыдының албан-дужаалын 2007 чылдан тура ээлеп келген Олег Сааяның эки тура-биле халажылгаже үнгени, чаа сайытты томуйлаары болган. 53 харлыг сайыттың ажилдан халашканы багай ажилдаанындан эвес, кадыкшылының байдалындан болган. Олег Солун-ооловичиниң удуртулгазы-биле яамының чедип алган чедишкыннерин Чазак Даргазы демдеглээн.

Яамыны моон соңгаар удур-турун Игорь Грейсеровка дааскан. Ол сайыттың оралакчызы албан-дужаалды ээлеп тургаш, орук-транспорт комплексиниң болгаш харылзааның нарын айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлеп келген,

ажылды эки билер болганындан яамының ажилын үзүктелишкын чок чорудар арга ында бар дээр-зин Шолбан Кара-оол демдеглээн.

Сөөлгү үш чыл дургузунда банкротталыр чоруктан камгалап келгени «Тувавиа» бүдүрүлгени сайзырадырынче кичээнгеийни моон соңгаар угландыраарын Чазак Даргазы чаа сайытка дааскан. Оон түннелинде районнар болгаш регионнар аразында авиарейстерни боттандырып турар специалистер ажилдап турар аларган. Тывада кара чаңгыс аэропорт амгы үениң авиабүдүрүлгези болур ужурулуг, ынчангаш самолеттар ужуруп үнер база хонар шөлдү чаартып кылыр талазы-биле яамы улуг ажилды кылыр ужурулуг дээрзин Чазак Даргазы демдеглээн. Ол ажил

2012 чылда эгелээр, федералдыг эрге-чагырга ону деткээн.

Оон аңгыда Абакан—Кызыл—Чадаана—Хандагайты—Боршоо аразының автомобиль оруун «Хандагайты—Боршоо» контроль-эрттирилге пунктузунга чедир федералдыг оруктарның даңзызынга кириер талазы-биле сорулганың дугайында Игорь Грейсеровка Тываның Баштыңы сагындырган.

Транспорт инфраструктуразының сайзыралының айтырыглары онза контролга турар боор дээр-зинге Чазак Даргазы бүзүрелин илергейлээн. Игорь Грейсеровка ажилга чедишкыннерни күзүзүш, Чазак кижигүнүнүң хөрек демдээн аңаа тывыскаш. Сайыт турган Олег Сааяга республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол чонар-даштан кылган суй белекти тывыскаш, кады ажил дээш өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Олег Саая биле Игорь Грейсеров Тываның Орук-транспорт комплекси болгаш харылзаа

яамызынга Кызыл хоорайның чагыргазындан келген дээрзин сагындыраал, олар аңаа мэрнин оралакчыларынга ажилдап турганнар. Чүгле ол эвес, иелээ чаңгыс системага 1980 чылдан бээр кады ажилдап келгеннер.

Чаа сайыт 54 харлыг Игорь Грейсеров бодунуң күш-ажылчы базамын Кызылдың №1 АТБ-зиниң чолаачызындан эгелээн. Кызылдың автоорук техникумун, оон соонда Красноярскиниң политехниктиг институтунуң Кызылда филиалының «Автотранспорт» факультетин дооскан. Ак-Довурак АТБ-зинге ажилдап турган, 1992 чылдан 2004 чылга чедир «Тываавтотранс» бүдүрүлгезин удуртуп турган. 2004—2007 чылдарда Кызыл хоорайның мэринин оралакчызынга ажилдаан, а 2007 чылда Орук-транспорт комплекси болгаш харылзаа яамызынче шилчээни ол.

Тыва Республиканың албан-езузуңуң сайтызы.

СУРГАКЧЫЛААШКЫН ХӨЙНУ ОШТААН

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының информация политиказының талазы-биле оралакчызы Дина Ивановна Оюн март 12-те, субботада, Чаа-Хөл кожуунче ажил-албанның сургакчылаашкынын кылып чораан.

Ук сургакчылаашкынның кол сорулгазы — кожуунга экономиктиг болгаш социал ужурулгалыг болгу дег черлериниң хөгжүлдээн өөренип көөрү.

Электроннуг чазак болгаш эрге-чагырга

Чаа-Хөл кожуунуң девискээринде турар шупту тус чер бот-башкарылга органның, улуг албан черлериниң база кожуун чагыргазының адырларының аайы-биле удуртукчуларын чыгган хуралга электроннуг эрге-чагырганы хөрек кырында боттандыраарының базамнарын чугаалажып, ону кылып чорударының дугайында илеткелди Наталья Владимировна Фуркина кылган. Ол базым кандыг-кандыг чүүлдерге эккээрин чыылганнарга өөрүшкү болгаш сонургал-биле дыңнадып, бир эвес эрге-чагырганың ындыг хевири тургустуна бээр болза, ону боттандыраарының талазы-биле кандыг чидиг айтырыгларның тургустунуп болурун база сайгарган. Ук айтырыгларның талазы-биле практиктиг дузаны Тыва Республиканың Чазаның чанында информация технологияларының талазы-биле албан чериниң удуртукчузу Николай Михайлович Бавуу көргүзүп, кылып болгу дег аргаларны сүмелээн.

Дина Ивановна Оюн бо кожуунуң удуртулгазының сонургалдыын өөренип көргөш, электроннуг чазактың азы эрге-чагырганың эге базым кылыр шөлү болурунга деткимче бээрин чугаалаан. Ону кылып чорударынга бир дугаарында кожуунда турар албан черлериниң, оларның аразында хемчээлин дээн ышкаш сан-барымдааларны бир неделя дургузунда ажилдап кылырын дааскан.

Бо хүннерде Чаа-Хөл кожуунуң харылзаа салбырында МТС-тиң шугумун аар өрте-биле хөлезилеп турар, ынчалза-даа ук салбырда хереглекчилер Интернет

шугуму-биле харылзажыр ачы-дузаны чедирбейн турар. Кожуунуң чурттакчылары Интернет шугуму-биле харылзааны биче күженишкынниң модемнер таварыштыр тудуп турары билдинген.

Хуралга неделя дургузунда кылыр ужурулуг ажилдарны доозарын болгаш март айдан эгелеп электроннуг эрге-чагырга бо кожуунга тургустуна бээриниң магадылалы бар.

Малчынның уйнуу.

Тыва сүлде демдектерниң төөгүзү

Төөгү эртемнериниң кандидаты Борис Борбак-оолович Монгуш Чаа-Хөл ортумак школазының башкыларынга болгаш өөреникчилеринге Тывага сүлде демдектерниң тыптып келгениниң дугайында онза солун лекцияны номчаан.

Бистин өгбелеривис төөгүзү онза байлак болгаш чоргааранчыын, ынчалза-даа чараш сүлде демдек ийи дугаар делегей дайынынга фашистерниң сүлде демдээ апар-

Дина Оюн, Маадыр-оол Лопсан.

ганын чыылганнар сагыш-сеткилинден хомудуп хүлээп ап тарааннар.

Кандыг-даа ишке ат-алдарлыг

Чаа-Хөл кожуунда чурттап чоруур Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Тыва Республиканың алдарлыг малчыны Маадыр-оол Егорович Лопсанга Дина Ивановна Шагаа байырлалы чоруп турар болганда, белек-селектиг чедип чолукшааны тыва езулалдың бир улуг ыдыктыг талаларын сагааны болур. Тывалар Шагаада төрөл бөлүктүң улуг кижизинге барып чолукшуп, оон деткимчезин ап чораан.

Маадыр-оол Егоровичиниң кыштаа Улуг-Чарык деп черде, амында хой оолдаашкыны кидин түлүк чоруп турар болду. Малчының бажыңыга кире бээривиске, чаа төрүттүнген хураганың секпергейи-даа аажок маңнап тур.

Маадыр-оол Егорович — ат-сурагыг тудугжу эмчи Олег Павловичиниң кады төрөөн акызы: — Мээң ачам Эренчин Монгуш деп кижини база салым-чаяанындан тудугжу эмчи, мөге кижини чораан. Ол баштайгы өөнүн иштинден 11, бистин ававыстан 12 ниитизи-биле 23 ажы-төлдүг болган. Ол үеде хой уруг-дарыгыг өг-бүлелер төл чок төрелдеринге ажы-төлүн азырандыга бээр турган. Мен база бир

төрелимге өскөн мен, ынчангаш документ езугаар фамилиялары-выс-даа, ачавыстың ады-даа аңгы-аңгы. Ынчалза-даа ачавыстың салым-чаяаны менээ база «чаштаан». Аалга келген кижилерге ачы-дузаны чедирип турар мен — деп, ол чугаалады.

Малчының кыштаанда сигенширбиил белектели эки дээрзин ам-даа дегбээн сарааттар херечилеп турду. Кажаада чаа төрөөн хураганнар сергээ хөлчөк халчып турлар, аразында доңуп турары ол чүве ирги бе, чаптанчыы аажок сириңейнип турарлары-даа бар. Малчының күзүзү база кыштагдан ырак эвесте болду. Чунар-бажың, машина гаражы дээш тудуглар «алдын» холдуг малчының доктаамал амыдырал-чурттап турарын бадыйткап турар. Кожуунуң бир улуг назылыг хамаатыларының бирээзинге Шагаа айы төнмээнде чедип, оон чылыг-чымчак сөстөрүн, угаадыгларын болгаш йөрээл сөстөрүн дыңнааш, найысылалче дедир халтывыс.

Малчының өг-бүлезин Чазак кижигүннери малчын коданнарже үнүп, байыр чедирип, бо берге чымыштыг амыдыралдыг кижилерниң дугайында сагыш салып турар аларганын онзалап демдегелеп, кичээнгеийи дээш өөрүп четтиргенин илередип байырлаштылар.

Айлаң ДАРЖАА.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫН ПРЕЗИДЕНТИЗИН ЧАРЛЫ

Россия Федерациязын куруне шаңналдары-биле наарының дугайында

Культура талазы-биле хавыязы болгаш хөй чы үре-түннелдиг ажылы дээш Россия Федерациязының куруне алдарлыг ажилдап хүндүлүг атты «Республикан Кенденбил» аттыг ниити-өөс хөгжүм-уран чүүл школа-нады» курунениң ниити-өөс албан чериниң директору В. Дыртый-оолович ОНД тыпсыр.

Россия Федерациязын Президенти Д. МЕДВЕДЬ Москва хоорай, Кремль 2011 чылдың февраль, №128

АВСТРАЛИЯХ АЪТТАНЫП-ТАРЛАР

«Делегейниң 7 бедии — командазы бо неделяда Австралияже аъттаныптарлар. Австралиянынистивистин бо 5 дивиди, оон бедик даа болур 2228 м. Косцюшконуң шыпшы Тыванын, Россияның тугун аңгы-аңгы дерлер. Бо талыгырда орус шыпшыныче экспедиция Тыва Республиканың тургустунга бээр 90 чыл оюнга тураскалгангаш Тыва Республиканың куруне тугун Тыва парламента даргазы Кан-оол Даваа, Тыва тугун оон мэри Владимир Ховалыг командага тыва Москвадан Россия Мэр Сергей Шойгу удурткан география ниитилелинде сүлдө-демдээн база альпинист Сергей Шойгу-Маадыр кино тырттырып эккээр видеокамера чорудупкан. Орус Россияның телеканалда География ниитилели көрүлгө сорулгалыг. Делегей шыпшы үнүп турар бистин альпинист Кызылда «Азия Төвү» турадан аян-чоруун эгелээш, Моно Кызыл Шөлге албан баргаш диптерже ужултар езу-чадыглар. Оларның ужул мар Москва—Гонконг—Сидней февраль 23-те Австралия бедик шыпшыныга турарлар Бистин

ДЕМНИИ-БИЛ АЪТКАРЫПКА

Шагаан-Арыг хоорайда ажы-төлдүг өг-бүледен спорти класстың өөреникчизи А. Баз-оол чоокта чаа кикбоксы республика чемпионнаашкын деңизинге чемпионнаашнаул хоорайга эртер маргыл кижир эргени чаалап алган т

Чаңгыс чер-чурттугларыгаш Шагаан-Арыг хоорай чагазы бичин оолдун чедиш деткип, «Буура» (30 кижини, тукчузу — Н.Шойдак), «Сувильон» садыг төптөрүнн гарлыкчылары, «Тэсси» сады ээзинден өмөк-дөмөктөп акчып тургаш, Артышты Ба хоорайже үдээн. Ол үеде Ар суурнуң чурттакчызы, пенс Ольга Дөңгүр-оол таваржыгеш: «Далайга дамды дуза база 50 рубльден кадай. Артыш ышкаш оолдарлыг мен» — деп чугаалааш, анык пионга чедишкыннерни К бодунуң үлүүндөн акшаны сунган.

Артыштың ада-иези оон чедишкыннеринге чаңгыс чурттуглары-биле кады өөдеткип турарынга сеткил ханызындан четтиргенин хо чагыргазының ажилдакчылар илереткен.

САЛЫМ-ЧОЛДУҢ ЧЫРЫК «СЫЛДЫЗЫ»

Мен бо чүүлүмгө өөредилге-кижизидилге шугу-мунуң ажил-ишчизи, хоочун башкы кырган-авам-ның күш-ажылының дугайында бижикиседим.

Кижини мөзүзүн хевирлээрини аңгыс хунуң, айның, чылдың эрээ эвес, ол дээрке кызымак орукту, угаан-медерелди негээр, ай чылдарда чоруттунуп келир үн-бүрүнүн карак кызыл ажилдың ичели-дир. Ындыг херекке бүгү азынын, чүрзүн, ишти-хонун эрген кижилер ховар. Оларның эргезинге хоочун башкы Тамара анаа-Баировна Комбуй-оол мааржыр.

Хүнге дадыккан арын-шыра-ндан хүлүмзүрүг ыравас, карак-рында амыдыралдың оду чайнап руур башкыны оң чер-чуртунда уг-бичини кижини бүрүзү таныыр, иңдүүлээр. Өскөн-төрзүн черинге, эрзүн чонунуң аразыңа өдзөндөн зал, ол өскээр барбаан. Чаңгыс-ла мергежилеңге ажилдап, чаш-жилерге эртемниң эжин ажи-р «дүлгүрлерин» тутсуп берип, раан бооп келген.

Шынап-ла, ол хөйүнү көрүп, туу чүктөп келген кижилерниң эрзэи. Тамара Санаа-Баировна рыын-Хемчик кожуунуң Кызыл-га суурга 1951 чылда аажок ок, кышкы өйдө бөдүүн арат өг-ле Санаа-Баир Сүрүкеевич биле сынмаа Маадыр-ооловнаның тос-ы-төлүнүн чеди дугаар эргес-сыг уруу болуп төрүттүнгөн. а-иези 1957 чылда амыдыра-ның аайы-биле Каа-Хем ко-унуң «Совет Тыва» совхозунга

малчыннаары-биле көжүп келген.

Школаны дооскаш, Кызылдың башкы училищезиниң эге өөре-дилге салбырын чедишкенин доозуп, Каа-Хем кожуунуң Суг-Бажы ортумак школазынга эге класстарга башкылай берген. Оң күш-ажылчы базамы ынчаар эгелзэн. Оон бээр 40 чылдар дургу-зунда чонунуң ажи-төлүн эртем-билигге өөредип, ам-даа оттуг-көстүг чалыылардан чыда калбас, омак-сергек ажилдап чоруур. Ол — бирги категорияның башкызы. Кылган ажылынга ак сеткилдиг, шынчы болгаш харыс салгалыг. 2009 чылдан эгелеп социал педагог башкының ажилын база удуртуп-башкарып эгелзэн. Өөредилге системазынга ажилдаанының дургузунда оң арга-дуржулгазы, амыдыралчы көрүжү, сагыш-сет-кили-даа улам байып, мерген угаанныг, бедик культуралыг, иде-гелдиг, ынаныштыг дагдыныкчы, башкыларның башкызы апарган дизе, чазыг болбас. Чүс-чүс оол-дар, кыстарны чонунуң чоон оруун-че киригенинге ол чоргаарланып чоруур. Олар чүгле Тываның база Россияның эвес, делегейниң кан-дыг-даа чурттарында чурттап-ажылдап, башкызынга өөрүп четтиришкенин сөңнеп чоруурлар. Оң чымчак көрүжүн, педагогиктиг такт деп адаарымыс азы өөреник-чиниң кандыг-даа частырыын,

төрзүн иези дег, эдип чазап бээр аажы-чаңын сактып, башкылары-ның карааның чажын төгүлдүр оп-чоктанып чораан шаандагы школа-ның «сылдыстары» оолдар безин ам башкызынга боодал чечектер-ни сунуп, алгап-йөрзүп, мөгейип чоруур. Оларның аразында эртем-деннер, башкылар, малчыннар, эмчилер, сайгарлыкчылар дээш, кымнарны чок дээр! Ынчалза-даа башкылар хөй болганы дыка чоргааранчыг.

Школага өөредилге-кижизидилгениң кол өззэ — кичээл деп санап, аныяк башкыларны өөредип чоруур. Кичээл — башкыга-даа, өөреникчиге-даа кончуг улуг күш үндүрер ажил. Чаш организмге 45 минута иштинде шимчевейн олу-рары берге, башкы кижиге ол-ла үеде чугааланып, шимчээшкенин кылып кылаштары база амыр эвес. Ынчангаш кичээлди башкы өөреникчилеринге солун, бодунга чиик кылдыр эрттирери чугула. Ки-чээлди ынчаар эрттирерде, янзы-бүрү методиктиг аргаларны ажыглаар алаар. Бодунуң мерге-жилин болгаш методиктиг билиин хүн бүрү бедитпишаан, өөредилге-кижизидилгениң методиказын сай-зырадыр талазы-биле шенээшкени-нерни болгаш шинчилелдерни чүт-күлдүг чорудуп келген. Кожуунга-даа, республикага-даа болгулаан методкаттыжышкыннарга, кон-ференцияларга өөредилге-кижи-зидилге талазы-биле илеткелдерни кылып, арга-дуржулгазының дуга-йында чугаалап чораан.

Хөй чылдарда үре-түннелдиг

ажылының херечизи — күш-ажыл дептеринде хөй санныг хүндүлел бижикитер болгаш хөрек демдек-тери. Ол дээрке-ле, Тамара Санаа-Баировнаның кызымак чүткүл-дүүнү, мога-шылаг билбес, кып-тыгып чоруур энергиязының үнүп турар дазыл-дөзү — ажи-төлге эриг баарлыг ынакшылы, оларга төрзүн иези дег, чымчак, чылыг сагыш човаашкыны.

Тамара Санаа-Баировнаның сүмелекчизи, дузалакчызы — өөнүң ээзи Николай Олегович. Олар өг-бүлө тутканындан бээр үжен чеди чыл болганнар. Олар ожукуң үш дажы дег, Мерген, Орлан, Эрес деп оолдарлыг база чеди чаптанчыг уйнукарлыг.

Комбуй-оолдарның өг-бүлезин хөй талагы сонугалдыг. Хууда дузалал ажил-агыйында шээр малды болгаш бода малды ажи-төлү-биле демнежи азырап, өстү-рүп турар. Өг-бүлениң огородунда янзы-бүрү кат-чимис болгаш ногаа аймаа кезээде өзүп турар.

«Ынчаар-ла дүн хүн-биле, чай кыш-биле солчуп, хөй чылдар эрт-кен. Оң аразында өөрүшкүлүг-даа, кадыг-берге-даа чылдар бар. Ындыг болза-даа өөредилге чы-лын база катап уткууру, бичи чаштарны кижизиг чорукка, үжүк-бижикке өөредери — меңээ эң-не аас-кежиктиг чүүл. Аныяамда ыш-каш, бирги кичээлди эрттирерде, сүрээдээр мен. Ол мени кезээде хей-аът кирип чораан» — деп, кырган-авам сактып орап.

Светлана ДӨКПЕР-ООЛ.

Кызыл хоорай.

ШАГААЛАП ТУРГАННАР

Эрткен дыштаныр хүн-нерде Новосибирск хоорай-ның студентилери ай кален-дары езуугаар Чаа чыл — Ша-гааның оюн-тоглааларын эрттирген.

Новосибирскиниң күрүнениң эмчи университетинде бо хоорайда тыва чаңгыс чер-чурттуг-ларның ниитилелиниң баштаар че-риниң төлээзи Оолак Ооржак, Но-восибирск хоорайда тыва студенти-лериниң чаңгыс чер-чурттуглар ни-тилелиниң президентизи Сылдыс Монгушту болгаш ук өөредилге чериниң ректорунуң кижизидилге талазы-биле оралакчызы Кон-стантин Бакулини бо байырлыг хемчегже чалаан. Ийи дугаар курс-тун студентилери Дан-Хаяа Байыр-оол болгаш Херелмаа Ооржак тыва национал хевин кедип алган аалчыларны сүттүг шай-биле уткуп, кадактарны сунган.

К.Бакулин өг-бүлезин-биле байырлалга келгеш, студентилерниң дөгери алган хоюнун эңдин, тыва кухняның эъттен кылган чемнерин сонуграп, оюн-тоглаага киришкен.

Канат тыртар мөөрейге ийи ду-гаар курстун команди, шоодай кедип алгаш маңаар мөөрейге 5 дугаар курс, чуңгулаар херексел кырынга олуруп алган эжин сөөр-түрүңге ийи дугаар курс, кожамык-таарыңа 2 болгаш 5 дугаар курс-тун студентилери тиилзэн.

Новосибирск хоорайда өөре-нип-чурттап турар тыва студен-тилерниң Шагаага хамаарышкан байырлыг хемчеглери февраль 20-де болуп, Ынчан «Тажы-2011» деп мөөрей база эртер.

Айлаң ДАРЖАА.

КЕЛИР ҮЕНИҢ КӨРҮЖҮ-БИЛЕ

✿ Каттышкан яамының бир дугаар улуг хуралындан

Февраль 10-нун хүнүндө Тываның Улусчу чогаа-дылга бажыңыңа республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының бир дугаар коллегиязы болуп эрткен. Тываның эң-не улуг болгаш чугула дээн айтырыгларын шиитпирлээр яамызының чыл дургузунда боттандырган ажил-хүлээлгелериниң түңнелдерин үндүреринче база келир үеде сорулгаларын тодарадып доктаады-рынче угланган ажылынга кадык камгалал болгаш социал адырларның ажилдакчыларындан аңгыда тыва парламентиниң төлээлери, хайгаарал-хыналда органның удуртукчулары киришкен.

Бодунуң илеткел чугаазыңа хевирлеттинген яамының удур-чузу — Тыва Республиканың ааның Даргазының оралакчы- — кадык камгалал болгаш иал хөгжүлдө сайыды Анатолий Дамба-Хуурак бо хүн каттышкан яамының ажил-чорудулга-ың базамнарын санап эгелеп урун демдеглзэн. Сайыт ийи яамының каттыштырар дээн типиринг хүлээп алдынарынга берген барымдааларны бо-ун илеткелинге чугулалап айыт-Оларның аразында федерал-албан черлери-биле кады-лдажылганың үре-түннелдин идер сорулгадан аңгыда, со-камгалал адаанда турар чонга дуза деткимчезиниң шынарын жидер дээн угланышкын ла черни ээлеп турар.

Анатолий Дамба-Хуурак боду-удуртулгазының адаанда яамы-2011-2012 чылдарда боттан-ып чорудар ужуруг ажил-дулгазының кол угланыш-нары-биле таныштырып тура, ик камгалал адырында бир ар ээлчегде шиитпирлеттинер улуг айтырыг — Тываның ка-

дык камгалал адырын модернизас-таарының программазын чогуур деңнелге боттандыраы болуп турарын айтыкан. Шак бо угла-нышкынче федералдыг бюджет-тен 1 млрд. 344 млн. рубль Тыва Республикага көрдүнгөн. Ук акша-хөреңгини эмнелге черлериниң материал-техниктиг баазазын бы-жыглаарынче, кадык камгалал системазының информтаашкы-нынче, чедиртинер эмчи дузазы-ның стандарттарын кириеринче угландырап.

Оон аңгыда үш чыл дургузунда ук адырның мурнунда туберкулез аары-биле демиселди күштел-дирер сорулга салдынганын сайыт демдеглзэн.

Социал камгалал адырында кол угланышкыннарының аразындан күрүне болгаш муниципалдыг ачи-дуза чедирилгезиниң системазын сайзырадыры, бичи уругларның кадыын экижидеринче угланган ажилды чорударыңа чаа техноло-гиялар болгаш методтарны ажи-лаары адаттыганын. Анатолий Дам-ба-Хуурак 2011-2015 чылдарда тускай категорияның хамааты-

дыралын экижидеринче угланган тускай сорулгалыг федералдыг программаны чугулалап айтыкан. Ук программаның аайы-биле Ты-вага протез-ортопедиялыг продук-ция бүдүрер күрүнениң бүдүрүлгө черин тургузары планнаттынып турар. Оон аңгыда бичи уругларга кадыкшыл быжыглаар болгаш реабилитация эртер төптүн тудуун доозары база планда кирип турар дээрзин сайыт айтыкан.

Чаа тургустунган яамының ийи чугула угланышкынынга эрткен 2010 чылдың дургузунда кылып чо-руткан ажылының үре-түннелдери-биле сайыттың оралакчылары таныштырган.

Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының бирги оралакчызы На-талья Беспалова бодунуң илет-келинге республиканың бүгү эм-нелге-профилактика албан черле-риниң чыл дургузунда чонунуң ка-дыкшылын камгалаары-биле чоруткан ажылының түңнелдерин доңулай чугаалаан. Илеткелде Тывада демография талазы-биле байдал багай эвес артып турары билдинген: төрүттүнүп турар чаш-тарның санының өзүп, чок болуп турар кижилерниң санының кызыр-лып турарының аайы-биле чонунуң чайгаар өзүлдөзи эрткен чылын эки көргүзүлгү болган (ол ара-зында 2009 чылда Россия Федера-циязының болгаш Сибирь Феде-ралдыг округта чон санының чай-гаар кызырылдазы чоруп турары демдеглеттинген). Оон-биле черге-лештир республикада чонунуң чурт-таар назынының хемчээли бичи-леп өзүп турар-даа болза, ниитизи-биле чавыс деңнелде хевээр артып турарын Наталья Беспалова дем-деглзэн. Тывада эр кижиниң

ортумак назыны 55,1 хар болза, херээжен улустун 66 хар болуп турар. 2010 чылда республикада бичи чаштарның болгаш иелерниң өлүп хораары эвээжзэн. Чонга санаторий-курорт эмнээшкениниң, бедик технологиялыг эмчи дузазы-ның хемчээли чылдан чылче көвү-деп олурар. Эмнелге ажилдак-чыларының күженишкенин ажи-лының түңнелинде сөөлгү чылдар-да онза нептереңгей апарган тур-ган сифилис аары эвээжэй бер-ген.

Ынчалза-даа кижилерниң бот-медерелинден хамааржыр чүүл-дер, даштыкы чылдагааннар бол-гаш туберкулезтан өлүп хораары, алкоголизм аарыгларының талазы-биле байдалдың нарын болуп ар-тып турары демдеглеттинген. Чо-гуур үе-шаанда эмчи шинчилге-зинге келбейн турарының уржуу-биле хоралыг ыжыктар аарыглары база көвүдеп турар. Сайыттың бирги оралакчызы кадык камгалал адырында эмчи кадрларның че-дишпезин демдеглзэн, ук айты-рыгның кадык камгалал адырынга чугулазын айтыкан.

Ниитизи-биле эрткен чылын кадык камгалал адырының саң-хөө хандырылгазы чогуур деңнелге боттандырыганын, чонга халас эм-чи дузазы чедирерин магадылап турар күрүне программазының үнези эрткен чылын 9 млн. рубльге өскөн дээрзин илеткелге айтыкан.

Социал камгалал адырынга чыл дургузунда кылып чоруткан ажил-дың түңнелдери-биле сайыттың оралакчызы Орланмай Куулар таныштырган.

Хуралдың төңчүзүндө чыл дур-гузунда чоруттунган күженишкын ажилдың түңнелинде кадык кам-галал болгаш социал адырда

дээр дээн көргүзүлгелериг албан черлери болгаш ажилдакчы-ларынга тускай шаңналдарны ты-выскан. Чонунуң кады, төлөптиг амыдыралы дээш бүгү күжүн берип чоруур төлөптиг ишчилерге редакцияның мурнундан байыры-выс тудал!

Эң-не эки эмнелге черлери:

«Эң-не эки республика черге-лиг эмнелге чери» — Респуб-ликаның бичи уруглар эмнелгези; «Эң-не эки республика чер-гелиг тускай хевирниң эмнелге чери» — Суд-медицина эксперти-зазының бюрузу;

«Эң-не эки муниципалдыг эм-нелге чери» — Кызыл хоорайның муниципалдыг божудулга бажыңы; «Эң-не эки кожуунуң эмнелге чери» — Би-Хем кожуунуң төп эмнелгези.

Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл, Улуг-Хем кожууннарның Өг-бүлөгө болгаш бичи уругларга социал дуза чедирер төптери.

Ажылынга чедишкенин дээш Бай-Тайга кожуунуң күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелели тускай шаңналга төлө-тиг болган.

Россия Федерациязының Ка-дык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының Хүндүлел бижиин-биле социал адырның ажилдакчылары Раиса Доржу, Чечек Дордум, Нелля Монгуш, Руслана Сендажы, Валентина Эренчин шаңнаткан. «Социал күш-ажыл адырының тергини» хөрек демдээ-биле Бай-Тайга кожуунуң күш-ажыл болгаш социал хөг-жүлдө эргелелиниң специализи шаңнаткан.

Надежда САТ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың электри энергия хереглекчилеринин болгаш электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хыналдазын чорударының дугайында

2010 чылдың июль 2 №288 Кызыл хоорай

Электри хандырылганын, оларның организациястыг-эрге-хоойлу болгаш хуу хевирлеринден хамаарылга чокка организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хынаар болгаш оларга белеткелдин паспортун тыпсыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Улетпур болгаш энергетика яамызы Тыва Республиканың электри энергия хереглекчилеринин болгаш электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хыналдазын сентябрь 15-ке чедир чорударының контролун хандыраар.
2. Тыва Республиканың электри энергия хереглекчилеринин болгаш электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хыналдазын чорудар мында кошкан Чурумун бадылаар.
3. Муниципалдыг тургузулар чагыргала-

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың июль 2-де №288 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың электри энергия хереглекчилеринин болгаш электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хыналдазын чорудар ЧУРУМУ

1. Бо Чурум күштүг болуп турар хоой-лужудулга дүүштүр электри хандырылганын, оларның организациястыг-эрге-хоойлу болгаш хуу хевирлеринден хамаарылга чокка организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хынаар болгаш оларга белеткелдин паспортун тыпсыр чурумун тодарадып турар.
Чурумну ыяап-ла күседир:
— организациястыг-эрге-хоойлу болгаш хуу хевиринден хамаарылга чокка, электри энергиязының бүдүрүлгезинге, дамчыдылганын, тарадылганын болгаш шингээдилгезинге кижип турар организациялар;
— Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга, тус-чер бот-башкарылга (чөпшээржилге-биле) органнары;
— боттарының бүрүн эргезинде электри-энергетика адырында хайгаараар болгаш хынаар хүлээлгелерлиг федералдыг девискээр күсекчи эрге-чагырга органнары (чөпшээржилге-биле);
2. Электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин даштын агаарның куду температуразында электри энергияның улуг дээн хемчээлдиг шингээдилгези чоруп турар байдалдарда диспетчерлер графиктери езугаар электри энергияның бүдүрүлгезинин болгаш хереглекчилерге дамчыдылганын аргазын шинчилээр сорулга-биле тодарадыр.
3. Күскү-кышкы үеде хыналданы эртер ужурулг:
— электри энергияның бүдүрүлгезин боттандырып турар организациялар;
— электри энергияның дамчыдылганын болгаш тарадылганын боттандырып турар организациялар;
— боттарының электри тургузулары бар, чуртталга хандырылганын социал ужур-дузалыг объектилерин, социал адырның объектилерин, чуртталга фондузунун объектилерин хандырылганын болгаш ажылгалын боттандырып турар электри-энергия шингээдикчилери организациялар;
— боттарының электри тургузуларын таварыштыр өске хереглекчилерге (субхереглекчилерге) чедирилгезин боттандырып турар электри энергия шингээдикчилери организациялар;
— экономиканың бүгү адырларында сайгарлыкчы ажил-херек боттандырып турар, электри тургузулары бар электри-энергия шингээдикчилери организациялар.
4. Электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин комиссиялар хынаар. Бо чылдың сентябрь 1-ниң хуусаазына чедир организацияның удуртукчузу комиссияларны томуйлаар.
Электри энергия бүдүрүлгезин боттандырып турар (республиканың дизельдиг

рынга бо доктаал-биле бадылааны Чурумну удуртукчу болдурарын саналдаар, электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хынаарда муниципалдыг электри хандырылганын бүдүрүлгелерин, социал ужур-уткалыг хереглекчилерин болгаш чуртталга фондузун хандыраар талазы-биле бүдүрүлгелерин белеткеленин хынаар талазы-биле, оларның составынче коммунал ачы-дуза хереглекчилеринин болгаш Тыва Республиканың күрүненин чуртталга инспекциязының албанның төлээлерин кирип тургаш, комиссияларны тургузар.

4. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

5. Бо доктаалдың күсүлдезинде контролду Тыва Республиканың Улетпур болгаш энергетика яамызына дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

талазы-биле комиссияларның тургузуунче кирир:

— муниципалдыг тургузуларның төлээлери (чөпшээржилге-биле);

— Ростехайгааралдың Енисей эргелелин Тыва Республика талазы-биле техниктиг, экологтук болгаш энергетиктиг хайгаарал килдизинин төлээлери (чөпшээржилге-биле);

— Россия Федерациязының Хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш бойдус халаптарының уржуктарын чайладыр талазы-биле яамызының Тыва Республика талазы-биле кол эргелелиннин төлээлери (чөпшээржилге-биле);

— электри энергияның дамчыдылганын болгаш тарадылганын боттандырып турар организацияларның төлээлери ("Тываэнерго" ААН).

5. Электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хынаарда, комиссиялар организацияның (объектинин) бо Чурумнуң 12, 13, 14 пункттарына дүүштүр белеткелдин байдалдарын күсеткенин хынаар. Хыналданын түннелдерин №1 капсырылгада айтыканы хевирге дүүштүр актыга бүрүткээр. Күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин дугайында боттарының түннелдерин комиссиялар актыга дараазында хевирге тургузуп болур:

кол болгаш немелде негелделерни күсеткени-биле холбаштыр организация (бүдүрүлге, организацияның салбыры) күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин паспортун алыр эргелиг;

немелде негелделер кезээнде комиссияның сагындырылганын чайладыр хуусааның талазы-биле дугуржулга шийтирлер хүлээп алганы-биле болгаш кол негелделерни күсеткени-биле холбаштыр организация (бүдүрүлге, организацияның салбыры) күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин паспортун алыр эргелиг. Бо илередиг белеткел паспортун бээринин дугайында комиссияның шупту кежигүннеринин дугуржулга шийтири езугаар үндүртүнген деп көөр.

кол болгаш немелде негелделерни күсеткени-биле холбаштыр организация (бүдүрүлге, организацияның салбыры) күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин дугайында дугурушкан шийтир хүлээп алганда (немелде негелделер кезээнде четпестер барда) актыга четпестерин даңзызын кадар.

Хынаттырып турар организацияның удуртукчузы четпестерни чайладыр тодаргай хуусааларын айтыпкан хемчеглерни ажилдап кылып болгаш оларны электри хандырылганын организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин хынаар талазы-биле комиссияларга чөпшээржилге алыр.

7. Электри энергияның бүдүрүлгезин, дамчыдылганын болгаш тарадылганын боттандырып турар организацияларга күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин паспортун комиссияны томуйлаан организацияның удуртукчузу бээр. Паспорттун хевирин №2 капсырылгада кирир.

Боттарының электри тургузулары бар, чуртталга хандырылганын социал ужур-дузалыг объектилерин, социал адырның объектилерин, чуртталга фондузунун объектилерин хандырылганын болгаш ажылгалын боттандырып турар электри энергия шингээдикчилери организацияларның күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин паспортун төлээлелтирген органнар-биле дугуржулга үндээлген электри энергияның дамчыдылганын болгаш тарадылганын боттандырып турар организация бээр. Паспорттун хевирин болгаш дугуржулганын хуудузу №3,6 капсырылгаларда кирир.

Боттарының электри тургузуларын таварыштыр өске хереглекчилерге (субхереглекчилерге) чедирилгезин боттандырып турар электри энергия шингээдикчилери организацияларга күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин паспортун төлээлелтирген

органнар-биле дугуржулга үндээлген электри энергияның дамчыдылганын тарадылганын боттандырып турар организация бээр. Паспорттун хевирин дугуржулганын хуудузу №4,7 капталарда кирир.

Экономиканың бүгү адырларын, сайгарлыкчы ажил-херек боттандырып электри тургузулары бар электри шингээдикчилери организацияларга күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хынаарда, комиссиялар паспортун төлээлелтирген органнар дугуржулга үндээлген электри энергияның дамчыдылганын болгаш тарадылганын боттандырып турар организация бээр. Паспорттун хевирин болгаш дугуржулу хуудузу №5,8 капсырылгаларда кирир.

Айыттырган паспорт организация күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин хевирге турар документ болур.

8. Электри хандырылганын организацияларга бөленин паспортун тарадылганын сөөлү хуусаазы — сентябрь 1-ниң хуусаазына чедир.

9. Электри хандырылганын организацияларның болгаш хереглекчилеринин күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин хынаарда комиссиялар шупту кол бүдүрүлгелеринин бөленин байдалдарын сеткенин хынаар.

Электри хандырылганын объектилерин белеткеленин байдалдарын күсеткенин Ростехайгааралдың Енисей эргелелин Тыва Республика талазы-биле техниктиг, экологтук болгаш энергетиктиг хайгаарал килдизинин төлээлери хынаар. Энергетика объектилерин шинчилеленин түннелдерин айтып чок чорук негелделеринин илтигин хажыдышкыннарын чайладыр турар хуусааларын айтыпкан турар хевирин бижимел айтышкыннарын боттандырып турар.

Хыналданын түннелдерин аңгы актыга экземплярга долдурар. Организациялар белеткел актызының хевирин №1 капсырылгада кирир.

Кол бүдүрүлгенин объектилерин болгаш дузалал бүдүрүлгенин бөленин актыларын үндээлгеп, комиссиялар тарадылганын хандырылганын организациязының болгаш хереглекчилеринин күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин актызын долдурар.

Бүдүрүлгенин белеткел паспортун электри хандырылганын организациязы күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин актызын үндээлгеп, ийи экземплярга бижир.

Девискээр генератор компаниялар салбырлары азы кезектери бооп турар этер четкилер бүдүрүлгелеринин белеткел паспорттарының хоолгаларын үстүнде турар организацияларже болгаш муниципал тургузулар чагыргаларынче чоргузар.

10. Күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин паспортун немелде байдал кезээнде четпестер бар болгаш комиссиялар кежигүннеринин дугурушкан шийтир үндээлгеп бижээн таварылгада паспорт берген организацияның удуртукчузу комиссияның чөпшээрели езугаар хуусааларын иштинде четпестерни чайладырының кол ролун организациятаар.

11. Бо чурумнуң 8 пунктузу-биле тургустунган ай-хүнне чедир күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин паспортун албаар организация күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин хынаарда, комиссиялар актызын кадып кааны четпестерни чайладырын уламчылаар. Четпестер чайлатканын дугайында комиссиялардың натканын соонда электри хандырылганын организацияларының күскү-кышкы үеде ажилдаарына белеткеленин база катталганын хыналдазын чорудар. Комиссиялар чөпшээр хары-түннел үндүргенде күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин дугайында түннелдиг дакпырлаан актыны катал долдурар болгаш бо күскү-кышкы үеде бөленин паспортун бээр.

12. Организацияның күскү-кышкы үеде ажилдаарына бөленин дугайында чөпшээр шийтир үндүрерде күседир ужурулг кол байдалдар:

12.1 Куш-ажыл камгалалының болгаш өрүк-ке удур айыл чок чоруктун айтырылганын кирип турар айыл чок чорук техниказының негелделерин күседип турарының контролду.

12.2 Шупту ажилчын олуттарны тускар өөретен болгаш мергежилин бедиткен.

илчыннар-биле четчелзени. Профессии-белеткел айтырыгларының талазы-биле илчыннар-биле ажилдың планы бары гаш күүселдези. Даштыкы агаарның куду ператураларының байдалында озал-актыг байдалдарны болдурбазының агай хемчеглеринге тураскааткан озал-акка удур кичээлдер эрттирери.

12.3. Ажилдакчыларның кижилеринин гаш коллективтиг камгала чүүлдериге, ажилчын хеп-биле, херекселдер гаш ажилды кылырынга херек дериг-аксел-биле, норма-техниктиг болгаш ративтиг бижиктер, инструкциялар, калар, өрт өжүреринин бир дугаар егнин чүүлдериге-биле хандырынганы.

2.4. Күүседир:

— күскү-кышкы үени эрттирерин хан-ырынга киржип турар дериг-херексел-чогуур ужурулгун шинчилгезин болгаш иктиг шинчилелин эрттирери кирип турар у-кышкы үеде ажилдаарынга белет-ин бадылаттыг планнары;

— озал-ондактан катап тургузар дарга херек материал-техниктиг күш-алдарның курлавырларын тургузар-ы-биле бадылаттыг планнары.

1.5. Моон мурнунда чылын күскү-кышкы эрттиреринге белеткелдин хыналда-а актызында айытканы четпестерни дыры (сагындырыглар шуут чок).

1.6. Моон мурнунда шингээткени энергия ырылгазы дээш төлевир талазы-биле бар болгаш четкилеринин эрттирер-зи, энергия берикчилеринин күжүнүн-зи-биле энергия бээрин кызыларының Республиканың күүсекчи эрге-чагырга ш тус чер бот-башкарылга органнары-бадылааны (чөпшээрээни) график-ин бары.

7. Организацияларның белеткели:

озал-ондактардан катап тургузар, оон-де даштын агаарның кудуку темпе-аларында: үрелииштин байдалдарын-рбас болгаш чайладырының талазы-озал-ондакка удур хемчеглерин оон-де даштын агаарның кудуку темпера-ры турар байдалда озал-ондактыг-лдарны чайладыр тренировкаларны-рининге. Комиссияның ажилының-де күскү-кышкы үеде ажилга туруп-хире озал-ондактыг байдалдарны-ырының тема талазы-биле объектиги, енчек, системниг, система аразының

озал-ондакка удур тренировканы эрттир-енин түннелдеринге эки үнелелди берген;

— электри станцияларның ажилчын-шинезин боттандыра талазы-биле диспет-чер онаалгаларын күүседиринге;

— электри дамчыдар четкилеринин дамчыдып болуру хире күштү болгаш электри энергиязын дамчыдарынга.

12.8. Хайгаарал органнарының чөпшээрээни (тургустунганы) хуусаалар иштинде күүсеттинмээни күскү-кышкы үеде док-таамал ажилдаарынга улуг салдар чедирип турар сагындырыгларын чогу.

12.9. Социал адыр объектилеринин бол-гаш муниципалдыг тургузуларда турар чуртталга фондузунун, экономика объекти-леринин электри хандырылганын иштиги четкилеринин болгаш четкилер комплекси-нин улуг нагрукчаларны ууп шыдаарынга беленин хандыраы.

12.10. Кылыр эргези бар ажилчыннарга электри тургузуларын септээр болгаш ажаалдазын кылырында хостуг кирип болу-рунун аргазы бар.

12.11. Электри хандырылга организация-зының биле ажаалда организациязының аразында кызыгаарларны аңгылаан бады-латтыг планнарының бары.

13. Күүселдези организацияның күскү-кышкы үеде ажилдаарынга беленин дугайында комиссияның эки шийтпиринге херек немелде байдалдар:

13.1. Камгалаал схемаларның болгаш автоматиканың, технологтуг удуртулганың харылзаа чүүлдеринин болгаш электри хандырылганың магадылал системаларының ажилдаарынга беленин.

13.2. Күштүг болуп турар норма-хоойлу документилеринин негелделеринге дүүштүр кол болгаш дузалал дериг-херекселдин, оран-саваларын болгаш тургузуларның планныг септелгезин күүседир.

13.3. Өртке болгаш озал-ондакка удур автоматиканың, реле камгалаал херексел-деринин профилактиктиг ажилдар болгаш хыналда планнарының күүседир.

13.4. Паспорт бээр ай-хүнде электри нагрукказын чорударынга салдар чедирип турар, күскү-кышкы үени эрттирерин хан-дырында киржип турар кол дериг-херек-селдин пландан дашкаар (озал-ондактыг) септелгелеринин чогу.

13.5. Одалга болгаш кабель ажил-агыйы-ның, дизель-генераторларның, трансформа-

торларның частырының, өртке удур айыыл чок чоруктуң негелделерин күүседир.

13.6. Хуу электри станцияларының дериг-херекселинин болгаш схемаларының тур-густунган негелделерге дүүшкүн хандыра.

13.7. Кудуку температура байдалдарында озал-ондактан катап тургузар ажилдар чо-рударынга белени. Катап тургузар ажилдар кылырынга херек чүүлдеринин болгаш материалдарын курлавырлары.

13.8. Чуртталга фондузунун болгаш соци-ал адыр объектилеринин электри ханды-рылгазын электри хандырылгазының курла-выр схемаларынче дамчыдар планнары.

13.9. Камгалап турар девискээрлерге өс-ке кижилеринин кирерин болдурбас талазы-биле хемчеглерин күүседир.

14. Оон аңгыда немелде байдалдарга хамааржыр:

электри четкилерин ажыглап турар олар-ның хуу болгаш организацы-эрге-хоойлу хевиринден хамаарылга чокка организа-цияларынга:

— нормативтиг документилеринин көрүп-кааны хемчээлдер болгаш хуусаалар иш-тинде электри четкилеринин дериг-херек-селинине үе-шаанда хыналдазын чорудар;

— ниити система озал-ондаан чайладыры болгаш ажилдың турум чурумун хажыдып болурунун айыылын чайладыры-биле электри энергияның шингээдилгезинин чурумун кызыгаарлаашкынын ажыглалче кириеринин белеткели;

— электри тургузулар ээлерин үндүрүп берген техниктиг байдалдарга дүүштүр бүзү-рел категориязының талазы-биле то-дарадыр;

— энергия камналгазының талазы-биле планныг хемчеглеринин күүселдези;

— нормативтиг-техниктиг болгаш ай-тышкын бээр документацияның негелде-леринден чайлааны-биле холбашкан болгаш озал-ондакка удур автоматиканы, релейлиг камгалаал херекселдерин, электри дериг-херекселди ажыглаан таварылгаларының чогу;

— подстанцияларга электри схемала-рының нарын эде солукшуннарының болгаш оларга чогуур ужурулгун үлегер-майык саа-зыннарының (программаларның) даңзы-ларын тургузары;

— ажилдың турум чурумун хажыдып болурунун айыылын чайладыры-биле элект-ри энергияның шингээдилгезинин чурумун кызыгаарлаашкынын ажыглалче

кириеринин белеткели;

— электри хандырылга организация-ларының, хереклекчилеринин, септелге-тудуг болгаш транспорт организацияларының, ол-ышкыш чуртталга-коммунал ажил-агый албан черлеринин болгаш өске органнарының кады ажилдажылгазын кичээнгейге алган электри хандырылгазының системаларынга озал-ондактыг байдалдар чайладырының чурумун тургузуп турар айтышкын бээр документинин бары.

15. Организация күскү-кышкы үе дур-гузунда белеткел паспортун бээринин кол-азы немелде негелделерин хажытканда, белеткел актызының капсырылгазында айыттыг четпестерни комиссиялар-биле дугурушкан хуусаа иштинде чайлатпаанда, күскү-кышкы үеде ажилдаарынга беленин хынаар талазы-биле комиссияның томуй-лааны кижинин шийтпирин-биле берген пас-портту күш чок болдурар.

16. Күскү-кышкы үени эрттиргенин чү-нелдери-биле (март 31 соонда) электри хан-дырылга организациялары (бүдүрүлгелер, организацияларның кезектери), база ол-ышкыш оларның үстүнде турар болгаш удуртукчу организациялар күскү-кышкы үени эрттиргенин чүнелдеринге үнелел берген чарлыктарны болгаш келир күскү-кышкы үеде ажилдаарынга белеткелдин бадылаан планын үндүрер.

17. Кышка белеткел талазы-биле конт-рольду Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген органнары, тус чер бот-башкарылга органнары, энер-гетиктиг өнчү-хөреңгинин бүрүн эргелиг ээле-ри, боттарының эргезинде энергетика ады-рында хайгаараар болгаш контролдаар хү-лээлгелерлиг күүсекчи эрге-чагырганың де-вискээр федералдыг органнары бот-тандыра.

18. Бо Чурумнун 3 пунктузунда айыттын-ган, бо чылын күскү-кышкы үени эрттирерин-ге беленин паспорттарын албаан азы ха-вырткан организацияларга хамаарыштыр ке-земче хемчеглери алдынар ужурулгун. Кезем-че хемчеглеринин дугайында шийтпирин күштүг болуп турар хоойлужудулганың тур-гускан чуруму езугаар, ыяап-ла Тыва Рес-публиканың Үлетпүр болгаш энергетика яамызының киржилгези-биле бо үеде ор-ганизацияның күскү-кышкы үени эрттире-ринин белеткелин хынап турган комис-сиялары хүлээп алыр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

А.Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/662-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың соңгулда комиссия-зының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Рес-публиканың девискээр соңгулда комиссия-зының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп-тинин дугайында" №150/652-5 док-биле, "Россия Федерациязының ха-ларының соңгулда эргелеринин бол-ферендумга киржир эргезинин кол-гадылалдарының дугайында" Феде-хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүш-Довурак хоорайның девискээр соң-омиссиязының составына томуйлаар атуралар талазы-биле саналдарны-п көргөш, Тыва Республиканың Соң-омиссиязының доктаадыры болза:

1. Довурак хоорайның девискээр соң-омиссиязын, оон составына бады-ргелиг дараазында кежигүннерни-ал тургузар:

1 чылда төрүттүнген, ортумак тускай-иг, Ак-Довурактын пассажирлер муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгө-халтери, ажилдап турар черинден-ан Клара Сартыбаева Аракчаа;

1 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, ажилдавайн турар, "Чөптүг Россия" еспубликада политиктиг партияның-лдыг салбырындан саналдаан Ниссо-вна Дагбы;

1 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, еспубликаның Соңгулда комиссия-медээ төвүнүн специализи, Ак-До-хоорайның девискээр соңгулда-язының моон мурнунда составындан-ан Айлаңмаа Михайловна Дамбыева;

1 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг,

"Тываэнерго" ААН-ның барыын районнары-ның электрилиг четки начальниги, "Россия-ның либерал-демократтыг партиязы" поли-тиктиг партияның Тывада регионалдыг сал-бырындан саналдаан Светлана Николаевна Лавренова;

1956 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, хуу сайгарлыкчы, ажилдап турар черинден саналдаан Борбак Кенденовна Ооржак;

1958 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, "Байыр" КААК-тын даргазы, ажилдап турар черинден саналдаан Ирина Доржатпаевна Ооржак;

1975 чылда төрүттүнген, долу эвес дээди эртемниг, Ак-Довурак хоорайның күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдү эргелелин социал хөгжүлдү килдизинин специализи, ажилдап турар черинден саналдаан Чодураа Олеговна Ооржак;

1966 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Ак-Довурак хоорайның №4 ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин башкызы, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россияның политиктиг партия-зының Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Кара-оол Очур-оолович Пюрбю;

1964 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Ак-Довурак хоорайның элээдилеринин бол-гаш уругларның чогаадылга төвү уругларның немелде өөредилге муниципалдыг албан черинин директору, ажилдап турар черинден саналдаан Галина Чигир-ооловна Сарыглар;

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың соңгулда комиссия-зының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Рес-публиканың девискээр соңгулда комиссия-зының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп-егелээнинин дугайында" №150/652-5 доктаа-лы-биле, "Россия Федерациязының хамааты-ларының соңгулда эргелеринин болгаш ре-ферендумга киржир эргезинин кол-кол ма-гадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Ба-рыын-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканың Соң-гулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Барыын-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, оон составына ба-дылаар эргелиг дараазында кежигүннерни-томуйлап тургузар:

1967 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Барыын-Хемчик кожуун-чагыргазының өөре-дилге эргелелин начальнигинин ора-лакчызы, ажилдап турар черинден санал-даан Ирина Хулеевна Иргит;

1957 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Барыын-Хемчик кожуунун төп библиотека шугумунун директору, ажилдап турар че-ринден саналдаан Римма Маадыр-ооловна Күжүгет;

1978 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, "Деталь" КХН-нин директору, "Чөптүг Рос-сия" Тыва Республикада политиктиг партия-ның регионалдыг салбырындан саналдаан Дмитрий Владимирович;

Бай-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/664-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың соңгулда комиссия-зының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Рес-публиканың девискээр соңгулда комиссия-зының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп-егелээнинин дугайында" №150/652-5 доктаа-лы-биле, "Россия Федерациязының хамааты-

ларының соңгулда эргелеринин болгаш ре-ферендумга киржир эргезинин кол-кол ма-гадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Бай-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комис-сиязының составына томуйлаар кандида-

туралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Бай-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар:

1983 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, "Регион 17" ААН-ниң директору, "Чөптүг Россия" Тыва Республикада политиктиг партияның регионалдыг салбырындан саналдаан Татьяна Николаевна Ковалева;

1969 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Бай-Тайга кожуун чагыргазының кем-херек үүлгедиишкннериниң профилактиказының талазы-биле кол специализи, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россияның политиктиг партиязының Тывада салбырындан саналдаан Олимпий Валерьевич Мюрзю;

1972 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Бай-Тайга кожуун чагыргазының херектер эргелекчизи Айюр Олчат-оолович Серен-Чимит;

1977 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Медээ төвүнүн удуртукчу специализи, Бай-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының моон мурнунда составындан саналдаан Айдың Олегович Бартан;

Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/665-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиязының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээниниң дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Чөөн-Хемчик кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар:

1968 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Чадаана хоорайның культура бажыңының чанында Аныяк көрүкчүнүн театрының режиссеру, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россияның политиктиг партиязының Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Валентина Баир-ооловна Донгак;

1958 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, түр када ажилдавайн турар, "Чөптүг Россия" Тыва Республикада политиктиг партияның регионалдыг салбырындан саналдаан Алефтина Топчаевна Донгур-оол;

1964 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Чадаана хоорайның №4 ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан чериниң башкызы, ажилдап турар черинден саналдаан Чечек Чүлдүмовна Кара-Сал;

Мөңгүн-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/666-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиязының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээниниң дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Мөңгүн-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Мөңгүн-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар:

1979 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Мөңгүн-Тайга кожуунун Шериг комиссариадының специализи, чурттап турар черинден саналдаан Дмитрий Павлович Даваа;

1954 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Тыва Республика талазы-биле ФКЭ-ниң №9 комендатуразының камгалалының талазы-биле дежурный, ажилдап турар черинден саналдаан Олег Васильевич Натпиг-оол;

1968 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Бай-Тайга кожуун чагыргазының культура килдизиниң метод төвүнүн директору, ажилдап турар черинден саналдаан Лариса Кировна Хунан;

1949 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, пенсионер, чурттап турар черинден саналдаан Николай Кок-оолович Ооржак;

1962 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, В.Б. Кара-Сал аттыг ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг албан чериниң башкызы, чурттап турар черинден саналдаан Екатерина Монмеевна Болат;

1973 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Тээли суурунун ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг албан чериниң башкызы, "Россияның патриоттары" политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Алена Валерьевна Хертек;

1950 чылда төрүттүнген, ортумак эртемниг, Бай-Тайга кожуунун төп район эмнелгезиниң чолаачызы, "Россия Федерациязының коммунисттиг партиязы" политиктиг партияның Тывада республика салбырындан саналдаан Валерий Аир-Санаевич Салчак.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

1969 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Чөөн-Хемчик кожуун чагыргазының саң-хөө эргелелиниң удуртукчу специализи, ажилдап турар черинден саналдаан Мерген Кожумаевич Монгуш;

1965 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Чөөн-Хемчик кожуунун Ветеринария эргелели күрүне албан чериниң ветеринар эмчизи, ажилдап турар черинден саналдаан Роза Оюевна Монгуш;

1962 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Чадаана хоорайның №2 ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан чериниң башкызы, ажилдап турар черинден саналдаан Алексей Комбуевич Ондар;

1965 чылда төрүттүнген, ортумак эртемниг, Чадаана хоорайның тускайжыткан аргарыг ажил-агый чериниң мастери, "Россия Федерациязының коммунисттиг партиязы" политиктиг партияның Тывада республика салбырындан саналдаан Баян-оол Доржуевич Сат;

1963 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Чадаана хоорайның №3 ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг албан чериниң директорунун оралакчызы, ажилдап турар черинден саналдаан Мөңгүн-оол Комадырович Сеглеңмей;

1968 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, түр када ажилдавайн турар, чурттап турар черинден саналдаан Радион Маадыр-оолович Монгуш;

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Өвүр кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/667-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиязының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээниниң дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Өвүр кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Өвүр кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар:

1966 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Өвүр кожуунун М. Доржу аттыг район библиотеказының чурт-шинчилел салбырының эргелекчизи, ажилдап турар черинден саналдаан Айлаң Маадыровна Айдың-оол;

1975 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Хандагайты суурунун ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан чериниң эге класстар башкызы, ажилдап турар черинден саналдаан Сайлык Юсовна Донгак;

1964 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Хандагайты суурунун уран чүүл школазының башкызы, ажилдап турар черинден саналдаан Алексей Туматович

Бии-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/668-5

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиязының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээниниң дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Бии-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Бии-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар:

1960 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, "Опора" КХН-ниң деңгизчизи, "Чөптүг Россия" Тыва Республикада политиктиг партияның регионалдыг салбырындан саналдаан Ольга Петровна Карелина;

1958 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Туран хоорайның чагырга даргазының оралакчызы, "Россия Федерациязының коммунисттиг партиязы" политиктиг партияның Тывада республика салбырындан саналдаан Людмила Назаровна Михиенкова;

1966 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, хуу сайгарлыкчы, "Россияның либерал-демократыг партиязы" политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Владимир Анатольевич Петухов

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/669-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиязының 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээниниң дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар:

1982 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Суг-Аксы суурунун бичии уруглар

Комбу;

1963 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Хандагайты суурунун ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан чериниң башкызы, ажилдап турар черинден саналдаан Алефтина Мөңгеевна Ко

1976 чылда төрүттүнген, юрист дээди эртемниг, Өвүр кожуунун назы четпээр ректериниң талазы-биле комиссиязының ысысалгалыг секретары, чурттап турар черинден саналдаан Айыраа Оруй-Куулар;

1978 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, "Планета шин" КХН-ниң чингизиниң директору, "Чөптүг Россия" Тыва Республикада политиктиг партияның регионалдыг салбырындан саналдаан Александр Ник

1960 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Истелге комитетиниң одакчызы, турар черинден саналдаан Владимир Оолович Ооржак;

1979 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, хуу сайгарлыкчы, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россияның политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Альберт Алексеевич Оу

1972 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, "Бичии уругларга немелдиге", "Чогаадыкчы бажың" муниципалдыг албан чери, ажилдап турар черинден саналдаан Кошкар-ооловна Хо

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

1984 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, "Бии-Хемниң медээчизи" соңгулда комиссиязының секретары, "Чаңгыс Россия" Бүгү-россияның политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Айслав Борисович Салча

1979 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Бии-Хем кожуун чагыргазының аныяк рээ болгаш спорт талазы-биле специализи, хулээлгезин күсөдип турар, турар черинден саналдаан Александрьевич Спиридонов;

1982 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Бии-Хем кожуун чагыргазының кол специализи, чурттап турар черинден саналдаан Владимир Орозович Теплых;

1952 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Бии-Хем кожуунун төп эмнелгелери муниципалдыг кадык камгалал албан чаракчы, чурттап турар черинден саналдаан Раиса Байыртыевна Торлук;

1940 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, пенсионер, чурттап турар черинден саналдаан Кара-оол Оюнарович Хелин-оол;

1965 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Бии-Хем кожуун чагырга даргазының специализи, чурттап турар черинден саналдаан Лана Кызыл-ооловна Рап;

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

болгаш элээдилерниң спорт школазының немелде өөредилге муниципалдыг албан чериниң херектер эмгелекчизи, "Россия Федерациязының коммунисттиг партиясы" политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Чочагай Ооловна Ооржак;

1967 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Суг-Аксы суму баштыңының оралакчы ажилдап турар черинден саналдаан Биче-ооловна Ооржак;

1986 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, бичии уруглар болгаш элээдилерниң спорт школазының тренер баш ажилдап турар черинден саналдаан Биче-ооловна Монгуш;

1970 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, назы четпээннерниң ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг албан чериниң эргелекчизи, ажилдап турар черинден саналдаан Григорьевна Монгуш;

1962 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Сүт-Хөл кожуунун төп эмнелгесинин бичи уругларнын эмнелге салбырынын муниципалдыг кадык камгалал албан иштинин оператору, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россиянын политиктиг партиязынын Бүгү-россиянын политиктиг партиязынын регионалдыг салбырындан саналдаан Марияна Саган-ооловна Монгуш;

1981 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Тес-Хем кожуунун төп эмнелгесинин бичи уругларнын эмнелге салбырынын муниципалдыг кадык камгалал албан иштинин оператору, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россиянын политиктиг партиязынын Бүгү-россиянын политиктиг партиязынын регионалдыг салбырындан саналдаан Елена Александровна Росликова;

1982 чылда төрүттүнгөн, чедир дооспаан эртемниг, түр када ажилдавайн турар,

чурттап турар черинден саналдаан Эртине Александрович Сарылар;

1987 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Сүт-Хөл кожуунун назы четпээннерге социал-хоргадал төвүнүн юризи, чурттап турар черинден саналдаан Чойгана Борисовна Сат;

1976 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Сүт-Хөл кожуунун контроль-ревизия органынын даргазы, Сүт-Хөл кожуунун Төлээлекчилер хуралындан саналдаан Айвар Эрес-оолович Ховалыг;

2. Бо доктаалды республиканын "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/670-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын соңгулда комиссиязынын 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканын девискээр соңгулда комиссиязынын 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээнинин дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-магадылалдарынын дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны берип көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар;

1959 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, "Основное" дуржулга-бүдүрүлгө ажил-иштинин директору, Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын моонунда составындан саналдаан Майя Евгеньевна Карти;

1938 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, "Жаан" КХН-ин кол инженери, "Чөптүг Россия" Тыва Республикада политиктиг партиянын регионалдыг салбырындан саналдаан Виктор Антонович Карлов;

1947 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Танды кожуун чагыргазынын архитектору, чурттап турар черинден саналдаан Александр Кыргысович Кирлиг-Кара;

1980 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Бай-Хаак суурунун нити билиг ортумак

школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин кижизидикчи ажил талазы-биле директорнун оралакчызы, чурттап турар черинден саналдаан Согун-оол Борбуй-оолович Кыргыс;

1964 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Танды кожуунун төп эмнелгесинин муниципалдыг кадык камгалал албан черинин терапевт эмчизи, ажилдап турар черинден саналдаан Екатерина Калдар-ооловна Надина;

1961 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Танды кожуунда Тыва Республиканын Чаа-Хөл Даргазынын бүрүн эргелиг төлээзи, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россиянын политиктиг партиязынын Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Наталья Никитична Медведева;

1979 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Бай-Хаак суурунун "Элээди техниктер станциязынын" директору, ажилдап турар черинден саналдаан Павел Владимирович Реун;

1950 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, хуу сайгарлыкчы, "Россиянын либерал-демократтыг партиязы" политиктиг партиянын Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Владимир Александрович Филонов;

1981 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Танды кожуун чагыргазынын өөредилге килдизинин метод кабинет эргелекчизи, ажилдап турар черинден саналдаан Алдын-Ай Андреевна Оюн;

2. Бо доктаалды республиканын "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың декабрь 27 № 153/671-5

Тыва Республиканын соңгулда комиссиязынын 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканын девискээр соңгулда комиссиязынын 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээнинин дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-магадылалдарынын дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны берип көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар;

1967 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Тере-Хөл кожуунун төп эмнелгесинин улуг эмчи сестразы, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россиянын политиктиг партиянын Тывада регионалдыг салбырындан

саналдаан Ай-Кыс Аракчаевна Аймаа;

1978 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Тере-Хөл кожуунун бичи уругларнын уран чүүл школазы уругларга немелде өөредилге ортумак нити билиг албан черинин башкызы, ажилдап турар черинден саналдаан Елена Базаановна Иргит;

1988 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, түр када ажилдавайн турар, чурттап турар черинден саналдаан Надежда Алексеевна Кежик;

1980 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, акционерлиг садыг банкызы Росбанк ААН-ин чээли эксперти, "Чөптүг Россия" Тыва Республикада политиктиг партиянын регионалдыг салбырындан саналдаан Татьяна Владимировна Клиникова;

1976 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, түр када ажилдавайн турар, чурттап турар черинден саналдаан Елена Валерьевна Шавыраачы.

2. Бо доктаалды республиканын "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың декабрь 27 № 153/672-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын соңгулда комиссиязынын 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканын девискээр соңгулда комиссиязынын 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээнинин дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-магадылалдарынын дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны берип көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар;

1969 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Самагалтай суурунун №2 нити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин башкызы, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россиянын политиктиг партиязынын Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Шалбын Кыдыр-оол Бумбажы;

1943 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, пенсионер, "Россия Федерациязынын коммунисттиг партиязы" политиктиг партиянын Тывада республика салбырындан саналдаан Чеден Балдарович Дангыт;

1971 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, "Тес-Хем кожуун" муниципалдыг районнун чагырга даргазынын оралакчызы, Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын моон мурнунда составындан саналдаан Чейнеш Урнзаевна Каржал;

1972 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Тес-Хем кожуунун бичи уруглар болгаш элээдилернин спорт школазы уругларнын немелде өөредилге муниципалдыг албан черинин секретарь-херектер эмгелекчизи, ажилдап турар черинден саналдаан Елена Максимовна Күнзек;

1956 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, пенсионер, чурттап турар черинден саналдаан Наталья Кечил-ооловна Полум;

1961 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг,

Чеди-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/673-5

Тыва Республиканын соңгулда комиссиязынын 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканын девискээр соңгулда комиссиязынын 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээнинин дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-магадылалдарынын дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Чеди-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Чеди-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар;

1973 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Чеди-Хөл кожуунун төп эмнелге муниципалдыг кадык камгалал албан черинин кол эмчизи, "Россия Федерациязынын коммунисттиг партиязы" политиктиг партиянын Тывада республика салбырындан саналдаан Эртине Балатович Аракчаа;

1977 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Культура болгаш угаан-бодал сайзыралынын эргелелинин начальниги, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россиянын политиктиг партиязынын Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Елена Каадыр-ооловна Дөңгүр-оол;

1970 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг,

Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын тургузарынын дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/674-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын соңгулда комиссиязынын 2010 чылдың октябрь 29-та "Тыва Республиканын девискээр соңгулда комиссиязынын 2010-2015 чылдарда составын тургузуп эгелээнинин дугайында" №150/652-5 доктаалы-биле, "Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-магадылалдарынын дугайында" Федералдыг хоойлунун 22, 26 чүүлдеринге дүүштүр Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын составына томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын, ооң составына бадылаар эргелиг дараазында кижигүннерни томуйлап, тургузар;

1983 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Чаа-Хөл кожуун чагыргазынын өөредилге килдизинин секретары, ажилдап турар черинден саналдаан Олеся Олеговна Дамба-Хуурак;

1977 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Чаа-Хөл кожуунун күрүненин хоргаадал албан черинин эргелекчизи, ажилдап турар черинден саналдаан Александр Тараачиевич Манчалмаа;

1953 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг,

Тес-Хем кожуунун бичи уруглар болгаш элээдилернин спорт школазы уругларнын немелде өөредилге муниципалдыг өөредилге албан черинин директорунун оралакчызы, ажилдап турар черинден саналдаан Алексей Санданович Санчат;

1954 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, пенсионер, чурттап турар черинден саналдаан Владимир Дотканович Соян;

1986 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, В.В. Тарасов хууда бүдүрүлгенин кол бухгалтери, "Чөптүг Россия" политиктиг партиянын Тыва Республикада регионалдыг салбырындан саналдаан Марина Юрьевна Тюрнева;

1976 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Тес-Хем кожуунун ХБАБ органынын эргелелинин удуртукчузу, чурттап турар черинден саналдаан Лилия Георгиевна Чооду;

2. Бо доктаалды республиканын "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Хову-Аксы суурунун почта харылзаа салбырынын начальниги, "Чөптүг Россия" политиктиг партиязынын Тыва Республикада регионалдыг салбырындан саналдаан Аида Болат-ооловна Дугар;

1978 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Чеди-Хөл кожуунун өөредилге эргелелинин башкарыкчы бухгалтери, "Россиянын Либерал-демократтыг партиязы" политиктиг партиянын Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Ольга Игоревна Кирьянова;

1969 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, өөренир назы четпээннернин нити билиг муниципалдыг албан черинин повары, чурттап турар черинден саналдаан Урана Макаровна Монгуш;

1969 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Чеди-Хөл кожуунун Күш-ажыл болгаш чурттакчы чоннун социал хөгжүлдө эргелелинин кол специализи, "Россиянын патриоттары" политиктиг партиянын Тывада регионалдыг салбырындан саналдаан Айлана Бүрбүевна Намзырай;

1981 чылда төрүттүнгөн, ортумак тускай эртемниг, Чеди-Хөл кожуун чагыргазынын чер хамаарылгаларынын талазы-биле специализинин хүлээлгезин күүседип турар, ажилдап турар черинден саналдаан Алена Анай-ооловна Ондар.

2. Бо доктаалды республиканын "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын даргазы
Б.Д. ОНДАР
Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын секретары М.Ш. САМБАЛА.

БӨРҮ — УГААННЫГ, КАЖАР АРААТАН

«Эде тургузуушкун», «таптааш-кын» дээр үе-биле кады чурттуң бүгү ажил-агыйлары сандарап дүшкен. Ылаңгыя көдээ ажил-агыйның база бир кол адыры аңныр-тывыш ажилы база-ла буурап дүшкенинден бээр он чыл ажып турар болгаш кандыг-даа үре-түннелдиг аңнаарыга хамаарышкан ажилдар кошкан, чорутунмастаан деп санап болур. Бо чылдар иштинде бөрү араатан-биле демисел шуут чоруттунмаанының түннелинде оларның баш саны эмин эрттир көвүдөп өскенин республиканың бүгү малчыннары дүвүрээзинниг чугаалап турарлар.

Бөрү — өске араатаннардан онзагай ылгалдыг, кажар, угаангыр, үр үеде аштаптар, могаг-шылаг билбес амытан. Ол аалдар, суурлардан дыка ыраваас, малчыннарның чайын, кыжын чурттаар черлерин эки билир болгаш ол чоогунга турумчуп, бөрзектерин төрүп өстүрер, амыдырал өзүлдөзүн кажан-даа кошкатпазы-биле ылгалдыг. Ол кортук эвес, кончуг серемчилелдиг, кайда, кайыын айыыл кээрин баш удур угап билер, малмаган, аң-мең тудуп чиирде улуг күш үндүрбес, кончуг хынамчалыг, бодамчалыг. Өөр бөлүк бөрүлерниң демниг, чурумнуг, кажар аргадуржулгазын улуг кыс бөрү (иези) удуртуп-башкаарын улуг аңчылар эки билер. Ынчангаш улуг бөлүктерниң эр, кыс бөрүлерин бир дугаарында узуткап чок кылыры кончуг чугула. Россияның Аңчы-тывыш департаментизиниң РФ-тиң Көдээ ажил-агый яамызынга берген дыңнады-биле бо араатаннарның мал-маганга, черлик аңнарга чедирип турар когаралдары бир чыл иштинде 1 млрд. 600 млн. рубль түнден ажып турар. Ынчап кээрге, бөрүлөр дуюглуг черлик аңнарны бир чылда 300 муң ажыг башты тудуп чип турарын статистиктиг отчетта көргүскен.

Ол когаралдан аңгыда, бөрүлерниң баш саны көвүдөзүн тудум, оларның аразынга халдавырлыг аарыглар бо-ла тыттып болур. Ылаңгыя эң коргунчуг — калчаа аарыы. Чижек кылдыр каш чүүлү сонуургадыр. 2001 чылда Соңгу Осетия девискээринге калчаа аарыглыг бөрү 7 кижиге халдааш, ызырганының соонда, ол кижилер

өлгөн. Лабораторлуг шинчилелден илерээни, ол бөрүлөрдөн калчаа аарыы халдаан болган. Удмуртияга, Орлов, Смоленск, Ростов, Тверь областарга бөрүлөр ыттары өлүр херип, кижилерге база халдаан таварылгалар бар. Чоокта чаа, оон бээр 1-2 ай хире болган боор, бөрүлөр Кызылдың аэропорт девискээринче кирип келген турда бирээзин боолал каан. Өвүр кожуун девискээринге бөрү хүндүс-ле бир малчынның кажанда турган хойларының бирээзиниң

будун кажан доразындан үзе соп апарганы база бар. Бо чижектер араатаннарның өзүп көвүдээнин, кижиден кортпас апарганын херчилеп турары ол. Бөрүлөрниң саны көвүдөп, аш-чем тып чири бергедей бээрге, чүдөн-даа кортпас апаар. Серемчилелдиг турбас болза, бо араатаннар кижилерге халдаары магатчок. Малчын аалдарның бичии уруглары өгдөн ырап, хой, инек дозуп, ойнап маңнажып чоруурлар болгай.

Ыттарының хөйү 5-6 баш чедип турар дыка хөй малчыннары билер мен, ол ыттар кижиге халдап келгенде чиртим, чүгле ээзи хай дээр. Ынчаарга ол хөй ыттар дүнеки үеде бөрүлөр аалче чоокшулаар болза, чүгле 1-2 коданчы ыт ээрип эгелээр, а өскелери хөдөө дивес, чыдар боор чораан. Ыт бөрүдөн денди коргар, өгже, бажыңче чүткүүр, сыңныр боор чүве. Малчыннарның хөй кезин боо-монгу-даа чок, дүне ыт чиртип туруп бээрге, үне халааш, кускуннап, алгырып каар, ол-ла. Үр бол-

баанда база-ла үне халыыр, даңны атсы хөөкүйлер алгырып тура хонар. Даартазында дыш чок хоян кадарып чоруттар. Бир эвес ол малчын боолуг турган болза, дүне бир-ийи дааштаптарга бөрүлөр боолуг аңчы бар деп чүвени билгеш, оон чоруттарлар. Демги дыш чок кадарчы черге даамчырап удумзурай-даа берип болур. Демги өөр бөрүлөрниң баштыңы кыс бөрү ону кончуг эки билер болгаш хамык хөй бөрзектери азы аскыр эжи-биле чай чок кадында кодан хойже халдаар.

Чоп кончуг бөрүнү мактаар охотвед апарды бо деп бодавар. Бо дугайында бойдус камгалал чери болгаш аңчылар эргелели, республиканың аңчылар, балыкчылар эвилели демнежи алгаш, сүмележи, план тургузуп, кожууннарда дуржулгалыг аңчыларны чыып, аныяк аңчыларны өөредирбиле соңгаартан алдарлыг эртемден-даа, бөрү узуткаарыга мастер апарган аңчыларны чалап, семинар-хурал эрттирери дээштиг боор. Оон аңгыда база бир чугула чүүл дээрге бөрүнү чок кылганы дээш шаңнал-макталды эде көөрү. Чүгле 4-5 муң акша дээш бөрү-биле сүржүр кижилер ховар-ла боор. Малчыннар дугуржуп алгаш, ийиүш хонук олар-биле сүржүп, аглаар чайы чок, чарыгдалдар дээрге дыка хөй: машина-техникага кудар, чаар бүдүмелдер, артык кезектер, күш-хүнезин, аъттыг улуска сула албан херек. Ийи-чаңгыс чөпшээрелдиг бооларлыг улустарга октары, быстан, хола, тараа ок дээш-ле, херек-ле чүве хөй. Араалыг боога ок өртөз бир халта 450 рубль ажып турар. Ынчаарга кожуун бүрүзүнүн баштаар черлери бөрү өлүргөн аңчыларга база материалдыг дузаламчы дугайында шийтирлеп көөрү артык эвес.

Аңчы-тывыш эргелелиниң охотведтеринде үр үеде ажылдап келген кижилер бар. Курагинода Михаил, Иван Дузинский алышкылар бар. Красноярскиниң күрүне университетинде А.П.Суворов база бар. Ол онза аңчы-охотвед 300 ажыг баш бөрүнү узуткаан. Олардан бир кижини чалап алгаш, аныяк аңчыларны өөредир чугула деп саналдыг мен.

Альберт САНЧАТ,
охотвед.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң хеймер оглуус, республиканың кадет школы 9-ку классчызы, 2011 чылды уткуп, Кремльге Президент елказының киржикчизи **Айдың ЮМОНГУШ** февраль 15-те 15 харлаар. Аңаа чедирбишаан, спортка, өөредилгеге чедишкын кадыкшылды, аас-кежикти күзевишаан, дараа одуругларны бараалгаттывыс:

Угбаларың, акың база Университет доосканнар. А сен база, хеймер оглум, Алызында эртемниг бол.	Төлөптиг чор, угааннь Төрзөннериң адын сы Ажыл-ишке кызымак Арат-чонуң хүндүлөп
--	--

Хүндүткел-биле,
**Ада-иези Юс Чөкпө
Аңгыр Доржуевна Монгуш**

ШАК ЧЫЛДЫРАРЫН СОКСАДЫР

Совет Эвилелиниң үезинде, 1981 чыл девискээринге «кышкы», «чайгы» үениң шакта чүүлү ажылгалга кириген турган.

Апрель 1-ниң хүнүнде шакты 1 шак бурунгаар чылдырганы-биле бүдүн чурттуң чурттакчы чону «чайгы» шакче шилчип турган. А октябрь 1-ниң хүнүнде ону дедир чылдырып, «кышкы» шакче эглип келир турган. Бо бүгүнү кылганының кол чылдагааны — электри энергиязының камналгазын чедип алыры-биле деп тайылбырлап турган.

Ук чаартылганы чаа кириген турар үеде ажылдап турар хамаатыларның хүн бүрү амыдыралыга ол элээн будулгаа-зынны тургузуп турган. Бир кижиге ажылдаар черинге бир шак эрте, а өскези — бир шак озалдап чедип кээп турган. Оон уржуундан шак чылдыраарын ажылдавас хүннерде кылыр болу берген.

«Чайгы», «кышкы» шактарны Тываның ырак-узак көдээ булуңнарында малчыннар ам-даа сагывайн амыдырап-чурттап чоруурлар. Олар хүн көрүп малын малдап чаңчыккан болгаш шак чылдыраарының херээ чок деп санап турарлар.

Шак чылдыраарыга удур тускай эртемниглер хөй. Олар кижиниң организми дус-биле дорт хары болганда, шак чылдыр жиниң кадыына кончуг салдарлыг болур дээрзинден тура сагындырып чылдырган шактың чучонга чедирип турар камнаттыг энергия каттап хөй дээрзин олар б турганнар. Үр үе и чоруткан шинчилелдеринде шак чылдыраар дамыр аарыг кижилерге уругларга база күш-ажыл бүүрүлгө көргүзүлгери когарал чедирип бадыткаттыг. Россия Чазан бо факт-барымда кичээнге алган бол шак чылдыраар айтыры шийтирлээр деп планнап Ынчангаш чүгле бо шакты дедир чылдыраар соонда «кышкы», «чайг шак чылдырышыкыны турган.

ТР-ниң албан-ез сайты

Суд залындан ШИИТКЕЛДИ ҮНДҮРГЕН

Барыын-Хемчик районга школачы оолду адып каапкан орук-патруль албанының инспекторунга хамаарыштыр шийткелди база катап үндүрген.

2009 чылдың октябрьда 17 харлыг школачыны оваарымча чогуңдан боолал каапкан, оон чаңгыс-классчызын балыглаан орук-патруль албанының инспектору Баир Борбак-оолга хамаарыштыр оттуртунган кеземче херээниң талазы-биле шийткелди Барыын-Хемчиктин район суду үндүрген.

2010 чылдың февраль 11-де инспектор Баир Борбак-оолдун херээниң ол суд онза байдалга көргөн чүве-дир. Ону РФ-тиң КК-ниң 109 чүүлүнүн 2 кезээ-биле (бодунуң профессионал хүлээлгезин чогулгалыг эвес күүсеткениниң уржуундан кижини өлүмгө оваарымча чогу-биле чедиргени) болгаш РФ-тиң КК-ниң 118 чүүлүнүн 2 кезээ-биле-оваарымча чогу-биле кадыкшылга аар когарал чедиргени дээш буруудаткан турган.

Истелгениң болгаш судтун тодаратканын езугаар алырга, 2009 чылдың октябрь 24-те иштинде назы четпээн алды кижиге чораан автомашинаны орук-пост албанының үш инспектору доктаадыпкан. Ону 17 харлыг оол башкарып чораан. Машинадан үнерин, чолаачылаар эргезин көргүзерин негээрге, чолаачы машиназын дедир талазынче шимчедип чорупкан. Ынчан инспектор пистоледин ужулгаш, ону адаарыга белеткээш, машинаже маңнапкан. Автомобиль 20 метр эрткеш, туруп алган. Пистоледин шагдаа хавынче суп албайн, машинаның соңгазындан чолаачының хевинден алгаш, адыпкан. Ок оолдун моюн талазындан эрткеш, оон чанынга олурган 17 хар-

лыг уругнуң иштинче кире берген. Алган кемдээшкын уржуундан оол амызындан чарылган, кыстың амытынын эмчилер камгалап каан.

Ынчан суд кеземче херээниң чийгедип болур байдалдарын өөренип көрөш, инспекторну 15 айда хосталгазын казааш, херекти шөлүлгеге эрттирер кылдыр шийткен турган.

Район прокурору ол шийткелди эмин эрттир чийк деп көрөш, дээди черлерге хомудал кириген. Буруудадылга талазының удурланышының Тыва Республиканың Дээди суду деткээн, 2010 чылдың апрель 14-те кассация коллегиязы шийткелди солааш, катап көөрү-биле чоруткан.

Бо чылдың февраль 10-да Барыын-Хемчиктин район суду болуушкунуң сөөлгү хөй айтырган, талалар санал кириген, Борбак-оолдун сөзүн дыңнаан, оон соонда лежири-биле үне берген. Келди номчуурун февраль шилчиткен турган. Баир Борбак-оолдун хосталгазын үш чыл айда казаан, херекти ниитилеп эдиң чазар колонияга тирер кылдыр шийткен динчан дыңнаткан. Ол ышкы чыл дургузунда эрге-хоойл галаар органнарда ажылдааштын казаан. Ону суд залы тудуп хоругдаан.

Валерий ВЕДЯ
Барыын-Хемчик район прокурору.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазан.
Кол редактор С.С.МОНГУШ

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдистер—2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09, окулга — 2-03-87, үлөтпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8800. Чагыр 16. Номери парлаалга дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакредит" Кзыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 0493047

Россия Федерациязының Парлаалга, телерадио-дамчыдылга болг массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортал Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 20 чылдың май 14-те эде бүрткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кзыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалды редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болг өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.